Victor PETRESCU

(Târgovişte)

ŞTEFAN CEL MARE
Ctitor de cultură

Abstract. Having a broad and thorough documentation, the critic and literary historian V. Petrescu presents in this article a synthetic portrait of the great voivode Ştefan cel Mare şi Sfânt, reviewing his decisive contributions to the economic prosperity and cultural flowering of Ţara Moldovei, and defending the country's independence from the danger presented by The Ottoman Empire. The author's conclusion is „by what he bequeathed to the medieval culture and civilization, but also to the heritage of the universal spirituality, the epoch of Ştefan cel Mare şi Sfânt was one of glory, prosperity and brilliance of the creator genius of Romanians".

Keywords: legendary figure, historical tradition, Gothic influences, Moldavian style, tombstones, reasons of vegetal origin, diplomatic activity, the incipient development of historiography, epoch of glory.

În galeria figurilor legendare ale poporului român Ştefan cel Mare ocupă un loc distinct, ca cea mai puternică personalitate din a doua jumătate a secolului al XV-lea. A dat strălucire Moldovei, realizând întregirea puterii centrale a domnului, a contribuit decisiv la prosperitatea economică, la înflorirea culturală a ţării.

În plan extern a avut drept ţel suprem apărarea independenţei Moldovei în faţa pericolului Imperiului Otoman, având relaţii de prietenie cu Ungaria, Polonia, Lituania şi cneazul Moscovei. A fost unul din cei mai mari conducători de oşti ai vremii, victoriile sale obţinute pe câmpul de luptă făcând înconjurul Europei.

O caracterizare relevantă a personalităţii şi zidirii sale o face C. C. Giurescu: „Domnia lui Ştefan cel Mare de aproape jumătate de veac este cel mai frumos timp din istoria Moldovei. Niciodată ţara n-a fost mai întinsă, mai bogată şi mai respectată; niciodată faima domnitorului ei n-a străbătut atât de departe, deopotrivă în apusul creştin şi în răsăritul musulman; niciodată nu s-au ridicat atâtea lăcaşuri – civile şi bisericeşti – şi într-o formă atât de desăvârşită" [1].

Într-adevăr, pe lângă celelalte merite subliniem pe acela al edificării unei mari opere spirituale, a unei culturi proprii, instituind o tradiţie istorică şi culturală ce va dăinui şi se va dezvolta de-a lungul secolelor.

În privinţa construcţiilor laice sau în scop militar, dar şi pentru a marca înfloritoarea dezvoltare economică a ţării sale, a ridicat sau reamenajat curţile domneşti sau reşe-

BDD-A20052 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:17:37 UTC)

dinţele de la Suceava (capitala ţării), Iaşi, Piatra Neamţ, Vaslui, Hârlău, Huşi (unde stătea deseori fiul său, Bogdan), Bacău (îşi avea reşedinţa celălalt fiu, Alexandru). Totodată, s-a preocupat de întărirea fortificaţiilor de la Cetatea Albă, Cetatea Neamţului, Hotinului, ridicând fortificaţii noi la Chilia, Soroca, Orhei, Roman (neterminată).

O contribuţie de o inestimabilă valoare, izvorâtă din puternicul sentiment religios al lui Ştefan, este aceea de a da Moldovei o adevărată salbă de construcţii religioase, biserici şi mănăstiri, care fac şi astăzi mândria arhitecturii bisericeşti, cu un pronunţat caracter de originalitate.

Dintre mănăstiri *Putna* este prima ctitorie a sa, devenită necropola familiei domneşti, unde şi-a găsit odihna veşnică marele voievod, construită în perioada 1466-1469 şi sfinţită la 3 septembrie 1470. Urmează apoi *Voroneţul* (1488), construită în doar patru luni, picturile murale ce împodobesc interiorul şi exteriorul fiind de o excepţională valoare artistică; *Neamţul* (1497); *Volovăţul* (1500); *Dobrovăţul* (1503-1504); *Tazlăul* (1497). Totodată, altor mănăstiri le-a făcut îmbunătăţiri sau danii. Printre acestea *Bistriţa* (ctitorie a lui Alexandru cel Bun), *Moldoviţa*, *Probota* (unde este înmormântată Măria, mama domnitorului), *Humor, Horodnic* sau mănăstirea *Zografu* (de la Sfântul Munte).

A ridicat şi numeroase biserici. Unele în oraşe importante: Vaslui (Sfântul Ioan), Bacău (Adormirea Maicii Domnului, 1491), Iaşi (Sfântul Nicolae, 1491-1492), Hârlău (Sfântul Gheorghe, 1492), Dorohoi (Sfântul Nicolae, 1496), Huşi (Sfinţii apostoli Petru şi Pavel, 1495), Botoşani (Sfântul Nicolae, 1496), Piatra Neamţ (Sfântul Ioan, 1497-1498). Altele în localităţi ca: Pătrăuţi (1487), Bădeuţi (1487), Borzeşti (1494), Valea Albă (1496), Reuseni (începută, terminată de urmaşul său, Bogdan cel Orb, în 1504). A înălţat astfel de edificii şi în afara hotarelor de atunci ale Moldovei: la Baia (Biserica Albă), Râmnicu Sărat (dărâmată în 1898), Chilia, Ciceu (Transilvania).

I s-au atribuit lui Ştefan cel Mare 44 de lăcaşuri, ridicate se spune după fiecare bătălie. Istoricii dau certe un număr de 32, pe baza pisaniilor păstrate.

Unii dintre boierii săi de rang înalt îi urmează exemplul: boierul Şendrea înalţă biserica din Dolheşti (probabil până la 1481), Ioan Tăutul pe cea de la Bălineşti (1494-1499) sau Luca Arbore, portarul Sucevei, pe cea de la Arbore (1503).

Construcţiile bisericeşti din vremea lui Ştefan cel Mare au influenţe gotice şi bizantine, îmbinându-se armonios cu elementele populare specifice, ce au condus la crearea unui adevărat stil moldovenesc, influenţat de meşteri transilvăneni, poloni sau cehi, aduşi să lucreze la ele.

Caracterizând arta picturală a acestora, Vasile Drăguţ afirma că este „Uimitoare prin calităţile de ordin tehnic care le-a asigurat o incredibilă rezistenţă la intemperiile atâtor secole, picturile exterioare din Moldova, împreună cu cele care decorează interioarele edificiilor, constituie una dintre cele mai nobile şi mai elocvente mărturii despre capacitatea

BDD-A20052 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:17:37 UTC)

creatoare şi despre aspiraţiile poporului român. În universul lor de forme şi de culori poate fi desluşită irezistibila dorinţă de frumuseţe şi de armonie, daruri supreme ce nu pot fiinţa decât în condiţiile unei depline libertăţi, libertate pentru care au luptat cu atâta eroism românii acelor vremuri sub glorioasa conducere a lui Ştefan cel Mare sau a lui Petru Rareş" [2].

Sculptura în piatră, de influenţă gotică transilvăneană este mai puţin utilizată în construirea lăcaşurilor, dar mai mult în cea a sculpturii pietrelor funerare, cu motivul palmetei (de sorginte vegetală, o frunză), stilizată după gustul şi rafinamentul artiştilor, intrând în compoziţia ansamblului ornamental clasic moldovenesc.

Desăvârşirea operei sale întru credinţa străbună o face şi prin daniile şi podoabele cu care înzestrează lăcaşurile (terenuri agricole, păduri, dar şi obiecte de cult).

Vechiul atelier de broderie, înfiinţat în vremea lui Alexandru cel Bun, se dezvoltă, înfiinţându-se unul nou, după căsătoria domnitorului cu Măria-Voichiţa. Se executau patrafire, acoperăminte de mormânt, cruci de amafor, aere, epitafe, dvere, acoperăminte de tetrapod; erau brodate cu fir de aur şi argint, pe mătase roşie sau albastră. Pătrund şi aici elemente ale tradiţiei locale.

Atelierele de orfevrărie şi argintărie de la mănăstirile Neamţ, Putna şi Humor lucrau ripide, cruci, icoane, ferecături de evanghelie, potire, cristelniţe, talere, triptice, dar şi obiecte laice de podoabă. Se poate vorbi şi aici, ca şi în ceea ce priveşte broderia, de crearea unei adevărate şcoli moldoveneşti.

La Curtea Domnească a Moldovei ce cunoaşte o mare înflorire se aflau „dieci şi logofeţi de cancelarie cu multă ştiinţă de carte şi cunoscători nu doar ai limbii slave, limba oficială a bisericii şi a lumii ortodoxe în general, şi ai limbii latine mult preţuită în apusul medieval, ci şi al celor vorbite de unguri, poloni, tătari, ruşi şi turci, locuitori ai ţărilor pe care soarta ni dăduse drept vecini..." [3]. Aceasta a făcut ca aici să se desfăşoare o intensă activitate diplomatică, în sprijinul apărării suveranităţii ţării şi a Ortodoxiei, ameninţată de expansiunea lumii islamice.

Având această credinţă, domnul iniţiază activitatea de copiere a cărţilor bisericeşti necesare cultului: *Apostolul* (1463), *Minei pe aprilie* (1467); *Minei pe august şi Minei pe noiembrie* (1467); *Cuvântul Sfântului Ioan Gură de Aur* (1470); *Psaltirea* (1470); *Leastviţa lui Ioan Scărarul* (1472); *Tetraevanghelul de la Humor* (1473); *Cuvintele presticeşti ale avei Dorotei* (1475); *Tetraevanghel* (1489); *Liturghier* (1492); *Tetraevanghel* (1502); *Minei pe martie* (1502); *Minei pe noiembrie* (1504); *Tetraevanghel* (1504) [4].

Ele au fost scrise la Neamţ, Putna, Humor, Voroneţ de către Nicodim, Casian, Chiriac, Vasile, Paladie, Ghervasie, Spiridon, Paisie, Ignat. Teodor Mărişescu, de la mănăstirea Neamţ, creează miniaturile, bogat colorate, ale Tetraevanghelelor din 1491, 1492, 1493, 1498. Grigore Ţamblac a avut un rol deosebit în dezvoltarea centrului de cultură slavo-română de la mănăstirea Neamţ, unde apare primul tetraevanghel miniat moldovenesc, scris de ieromonahul Gavril, fiul lui Uric.

BDD-A20052 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:17:37 UTC)

Din multitudinea acestor manuscrise ne-au rămas doar patruzeci, unele din cele mai frumoase aflându-se în posesia unor biblioteci din afara granițelor țării (Moscova, Sankt-Petersburg, Viena, Oxford). Altele au fost donate de domnitor mănăstirilor de la Muntele Athos sau episcopiilor ortodoxe din Ungaria.

Dar „caligrafii necunoscuți şi cunoscuți din mănăstirile Moldovei, trăitori ai epocii de aur a lui Ştefan cel Mare, n-au copiat doar tetraevanghelii, minee, liturghiere, apostole şi alte manuscrise trebuitoare oficierii slujbei bisericeşti, ci au copiat şi vechiul testament, precum şi felurite sbornice (culegeri), în care erau cuprinse, alături de texte apocrife (viziuni ale sfinților), şi lucrări de patristică, morală şi exegeză, întocmite de ierarhii canonizați ai credinței ortodoxe; după cum au copiat şi Sintagma lui Matei Vlastaes, lucrare de jurisprudență slavo-bizantină de mare circulație la popoarele ce se încadrau în contextul civilizației sud-est europene” [5].

Tot acum se dezvoltă incipient *istoriografia* Moldovei. Se redactează la curtea voievodului o cronică a Moldovei, în slavonă, scrisă de un anonim, ce cuprinde evenimentele istorice dintre 1359 şi 1504. Ulterior, i s-au adăugat cele referitoare la intrarea lui Bogdan cel Orb cu armata în Țara Românească, în 28 octombrie 1507. În zilele noastre s-a păstrat o copie numită *Letopisețul anonim al Moldovei*. Istoricul Şerban Papacostea îi sublinia astfel valoarea deosebită: „Cu Analele Moldovei, în limba slavonă, operă redactată la Curte din inițiativă domnească – tradiția avea să fie continuată de cronicarii secolului următor – şirul evenimentelor istorice petrecute în timpul lui Ştefan cel Mare, care ocupă partea cea mai largă a scrierii, se integrează în istoria veche a țării şi apare ca o continuare şi încununare a desfăşurărilor anterioare, începând cu întemeierea Moldovei. Prezentarea unitară a trecutului Moldovei până la evenimentele cele mai recente a fost o parte componentă a efortului lui Ştefan de a da operei sale politice un fundament de tradiție” [6].

Un german din anturajul lui Ştefan, care a rămas de asemenea anonim, a prelucrat-o în limba germană, îmbogățind-o cu evenimente trăite, numind-o *Cronica moldo-germană* ce cuprinde evenimentele dintre 1457 şi 1499. Ea a fost dusă (în 1502) la Nürnberg de solii lui Ştefan care solicitau un medic pentru domnul bolnav. Medicul-şef, Hartman Schedell, care era şi istoric şi geograf, îşi face o copie, de altfel singura păstrată până azi.

De asemenea „prezența *Cronicii moldo-ruse* în anexele cronicii oficiale a țarilor Moscovei din veacul al XVI-lea se explică prin alianța lor cu Moldova şi acțiunea comună împotriva Jagellonilor. În sfârşit, *Cronica moldo-polonă*, prelucrată de un polon de la Iaşi, după analele țării, a fost luată de ambasadorul polon Nicolae Brzeski, cu scopul de a-i servi în negocierile sale diplomatice de la Poarta Otomană, privitoare la Moldova” [7].

Grigore Ureche surprindea starea de spirit a locuitorilor Moldovei la despărțirea de marele voievod, intuind ecoul prin secole al personalității sale: „Iară pre Ştefan Vodă l-au îngropat țara cu multă jale şi plângere în mănăstire în Putna, care era zidită de

BDD-A20052 © 2015 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:17:37 UTC)

dânsul. Atâta jale era, de plângea toţi ca după un părinte al său, că cunoştiia toţi că s-au scăpătu de mult bine şi de multă apărătură. Ce după moartea lui, până astăzi îi zicu sveti Ştefan vodă, nu pentru sufletu, ce iaste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejeşti, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după acéia l-au ajunsu" [8].

Prin ceea ce a lăsat moştenire culturii şi civilizaţiei medievale, dar şi patrimoniului spiritualităţii universale, epoca lui Ştefan cel Mare a fost una de glorie, prosperitate şi strălucire a geniului creator al românilor.

NOTE

1. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu. *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi.* Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită. Bucureşti, Editura Albatros, 1975, p. 300.

2. Cf. Vasile Drăguţ. *Pictura murală din Moldova.* Bucureşti, Editura Meridiane, 1982.

3. Neculai Şandru. *Sub zodia zimbrului.* Bucureşti, Editura Albatros, 1976, p. 195-196.

4. Cf. Gh. Duzinchevici. *Ştefan cel Mare şi epoca sa.* Bucureşti, Editura Politică, 1973.

5. Cf. Neculai Şandru. *Op. cit.,* p. 202-203.

6. Şerban Papacostea. *Ştefan cel Mare – domn al Moldovei (1457-1504).* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1990, p. 73.

7. *Istoria literaturii române.* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1964, p. 271.

8. Grigore Ureche. *Letopiseţul Ţării Moldovei.* Bucureşti, Editura Minerva, 1978, p. 70.

BDD-A20052 © 2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:17:37 UTC)